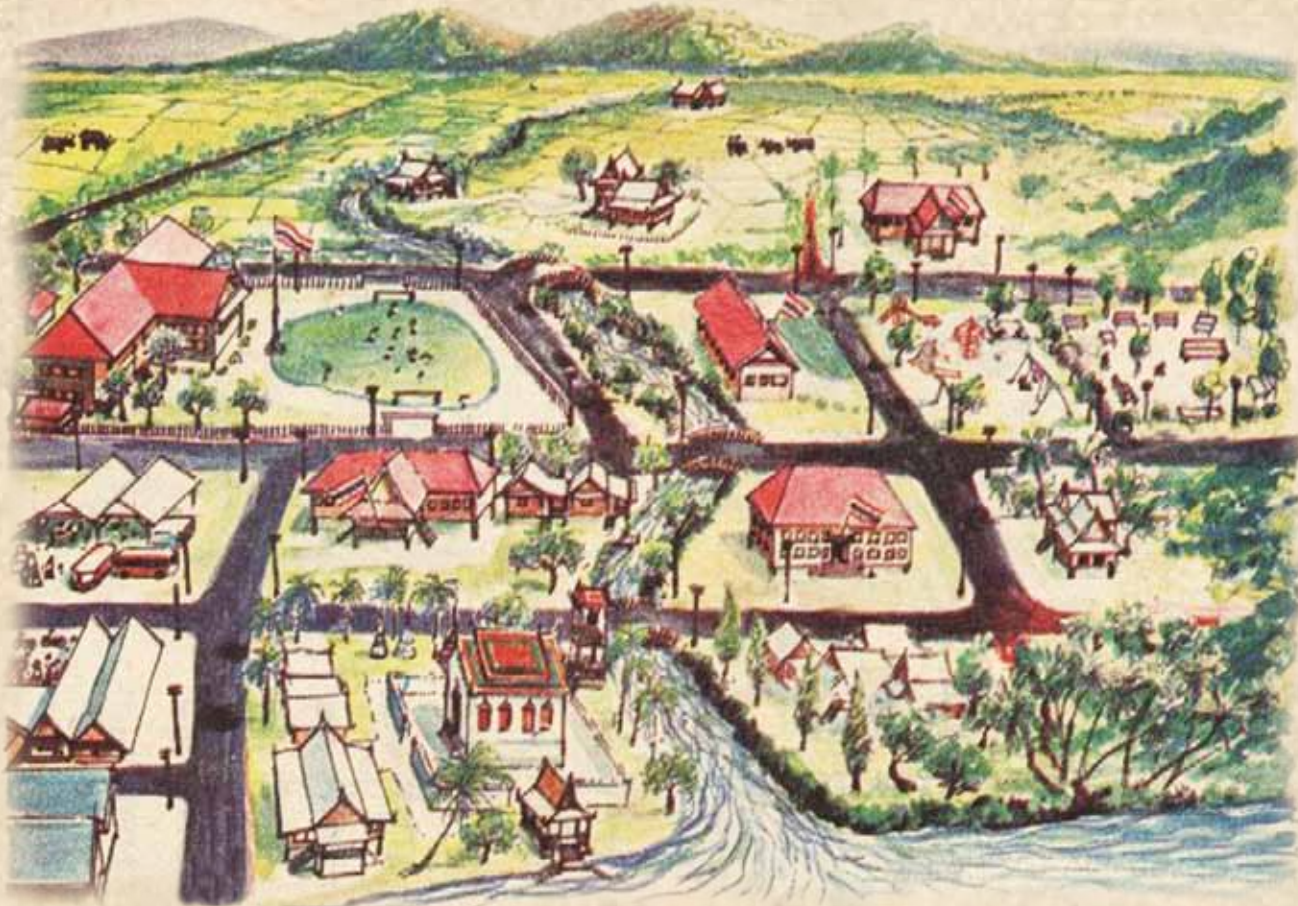




ภูมิทัศน์และการเมือง ของการพัฒนาชนบทไทยร่วมสมัย

วันศุกร์ที่ 8 กรกฎาคม 2554

ณ ห้องประชุมประกอบ หุตะสิงห์ ชั้น 3
อาคารเอนกประสงค์ 1 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

ขอเชิญเข้าร่วมเวทีเสนาะรายงานและแลกเปลี่ยน

- ความรู้และการเมืองเรื่องการพัฒนาและชนบทไทย
 - ความจริงในม่านฝุ่น: มองชนบทไทยและการพัฒนาจากการศึกษาภาคสนาม
 - เราอยู่กันอย่างไรในชนบทที่เปลี่ยนแปลง
 - ก้าวต่อไปของการศึกษาและการพัฒนาชนบทไทย
-

จัดโดย คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
องค์กรร่วมจัด ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร,
มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน(ประเทศไทย), กลุ่มจับตาขบวนการประชาสังคมไทย
(Thai Social Movement Watch, TSMW)



การพัฒนาชนบทไทยมักวางอยู่บนความรู้และความเข้าใจชนบทที่ต่างกันสองชั่ว ในชั่วหนึ่งชนบทไทยมีสถานะเป็นพื้นที่ของความล้าหลังด้อยพัฒนา ประชากรส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรยากจนที่ประสบปัญหาและไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ จำเป็นที่รัฐจะต้องเข้าไปให้ความช่วยเหลือหรือว่า “พัฒนา” ให้มีความ “ทันสมัย” หรือพ้นจากความยากจน ขณะที่อีกชั่วชนบทไทยมีสถานะเป็นชุมชนที่อยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างสมดุลมาหลายชั่วอายุคน ทว่าอยู่ในสภาวะเสื่อมถอยเพราะการรุกรานของรัฐในนามของการพัฒนารวมทั้งการก้าวเข้ามาของทุนและตลาด จำเป็นที่รัฐจะต้องลดบทบาทและเปิดโอกาสให้ชนบทได้เผชิญกับทุนและตลาดบนฐานของ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ความรู้และความเข้าใจชนบทไทยชั่วแรกแพร่หลายในแวดวงที่เรียกว่า “การพัฒนากระแสหลัก” ซึ่งมีหน่วยงานรัฐเป็นกลไกขับเคลื่อน ขณะที่ความรู้และความเข้าใจชั่วหลังแพร่หลายในแวดวงที่เรียกว่า “การพัฒนาทางเลือก” ซึ่งมีองค์กรนอกภาครัฐเป็นกำลังสำคัญ

อย่างไรก็ดี ภูมิทัศน์การพัฒนาชนบทไทยข้างต้นได้เปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญในช่วงกว่าทศวรรษที่ผ่านมา เพราะในด้านหนึ่ง “การพัฒนากระแสหลัก” ได้ผนวกรวมนแนวคิดและวิธีปฏิบัติของ “การพัฒนาทางเลือก” เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งอย่างต่อเนื่อง เช่น เกษตรกรรมทางเลือกหรือเกษตรกรรมยั่งยืนได้รับการบรรจุในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 6 เป็นต้นมา และหน่วยงานรัฐจำนวนมากได้จัดให้การส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนเป็นส่วนหนึ่งของแผนงานและกิจกรรมของแต่ละหน่วยงาน ขณะที่อีกด้าน “การพัฒนาทางเลือก” ได้ถูกปรับขยายให้ครอบคลุมแนวคิดและรูปแบบการพัฒนาพิเศษจำพวกเศรษฐกิจพอเพียงและเกษตรทฤษฎีใหม่ ซึ่งแยกไม่ออกจาก “การพัฒนากระแสหลัก” เพราะเป็นแนวคิดและรูปแบบการพัฒนาที่ส่งเสริมและดำเนินการโดยหน่วยงานรัฐในพื้นที่ต่างๆ ทั่วประเทศ เส้นแบ่งระหว่างแนวทางการพัฒนาทั้งสองจึงไม่มีความเบ็ดเสร็จเด็ดขาดอีกต่อไป และพรมแดนระหว่างรัฐ ทุน และสังคมก็มีความพรุนและเลื่อนไหลกว่าที่เข้าใจกันมาก

ทั้งนี้ การเปลี่ยนแปลงในภูมิทัศน์การพัฒนาชนบทไทยข้างต้นเป็นส่วนหนึ่งของการต่อรองอำนาจระหว่างฝ่ายต่างๆ ในสังคมไทยที่ยังไม่มีข้อยุติ เพราะแม้กระทั่ง “การพัฒนากระแสหลัก” เปิดรับแนวคิดและวิธีปฏิบัติของ “การพัฒนาทางเลือก” สามารถนับเป็นผลของการรณรงค์เคลื่อนไหวในระดับนโยบายของ “ภาคประชาชน” หรือ “ภาคประชาสังคม” ทว่าในอีกแง่สภาวะการณดังกล่าวอาจเป็นผลของการที่รัฐรวมทั้งทุนพยายามลดแรงกดดันหรือดูดซับแรงต้านโดยที่ไม่จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงแนวคิดและวิธีปฏิบัติของตนในระดับรากฐาน นอกจากนี้ การที่สถาบันการเมืองจารีตซึ่งเป็นส่วนสำคัญของรัฐไทยได้เสนอแนวคิดและรูปแบบการพัฒนานิเทศให้ทั้งข้าราชการและประชาชนนำไปปฏิบัติอย่างกว้างขวางทั่วทั้งประเทศก็สามารถนับเป็นส่วนหนึ่งของความพยายามธำรงสถานะนำของสถาบันการเมืองจารีตดังกล่าวในปริบทของการพัฒนาชนบท

ขณะเดียวกันการที่พรรคการเมืองต่างหันมาแข่งขันกันในเชิงนโยบายก็ส่งผลให้การเมืองของการพัฒนาชนบทมีความเข้มข้นและซับซ้อนยิ่งขึ้น เพราะในด้านหนึ่งนโยบายของพรรคการเมืองให้ความสำคัญกับการแก้ไขปัญหาชนบท เพราะเห็นว่าเป็นปัญหาสำคัญและส่งผลกระทบต่อคนจำนวนมาก ทว่าในอีกด้านนโยบายเหล่านี้ก็ถูกคิดคำนวณขึ้นบนฐานของความพยายามที่จะมัดใจคนในชนบทเพื่อชัยชนะในการเลือกตั้ง ซึ่งในหลายกรณีเส้นแบ่งระหว่างวัตถุประสงค์ทั้งสองข้อนี้ไม่สามารถเห็นได้ชัดหรืออาจจะมีคามขัดแย้งกันเอง นอกจากนี้ แม้แต่ข้อเสนอของสถาบันหรือองค์กรที่ปวารณาตัวว่า “เป็นกลางทางการเมือง” เช่นคณะกรรมการปฏิรูปประเทศก็เป็นส่วนหนึ่งของการเมืองเรื่องการพัฒนาที่ว่านี้ด้วย เพราะนอกจากคณะกรรมการปฏิรูปจะเป็นผลผลิตของการเมืองโดยตรง ข้อเสนอของคณะกรรมการปฏิรูปประเทศโดยเฉพาะที่เกี่ยวกับการแก้ปัญหาคาเกษตรสามารถนับเป็นส่วนหนึ่งของความพยายามที่จะบรรเทาความคับข้องใจในชนบทไม่ให้ลุกลามจนเป็นภัยคุกคามต่อระเบียบอำนาจหลักที่ดำรงอยู่

ประเด็นที่ควรพิจารณาคือ ถึงแม้แวดวงการศึกษาชนบทไทยร่วมสมัยจะให้ความสำคัญกับการสำรวจพลวัตและความเปลี่ยนแปลงในชนบทซึ่งสันถลอนความรู้และความเข้าใจที่อยู่เบื้องหลังทั้ง “การพัฒนากระแสหลัก” และ “การพัฒนาทางเลือก” อย่างแหลมคม ทว่ายังไม่สู้จะให้ความสำคัญกับการสำรวจภูมิทัศน์และการเมืองที่อยู่เบื้องหลังการพัฒนาชนบทไทยในปัจจุบันมากนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการที่แนวทางการพัฒนาที่ต่างกันทั้งสองรวมทั้งการที่หน่วยงาน สถาบัน และองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาไม่ว่าจะเป็นที่สังกัดรัฐหรือที่อยู่นอกภาครัฐมีความเหลื่อมซ้อนและโยงใยกันมากขึ้นจนยากจะแยกออกจากกันได้ นอกจากนี้ แวดวงการศึกษาชนบทไทยยังไม่สู้ให้ความสำคัญกับการ

พิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างความเปลี่ยนแปลงในชนบทไทยโดยเฉพาะในด้านเศรษฐกิจและสังคมกับบริบทการเมืองร่วมสมัยไม่ว่าจะเป็นในส่วนของนโยบายพรรคการเมืองหรือว่าการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่มีชนบทเป็นองค์ประกอบสำคัญ การจัดให้มีการแลกเปลี่ยนและอภิปรายในหัวข้อเกี่ยวกับชนบทและการพัฒนาชนบทดังกล่าวนี้จึงมีความสำคัญ เพราะจะเป็นช่องทางในการสร้างความตระหนักรู้และความเข้าใจให้กับผู้ที่เกี่ยวข้องและผู้สนใจในการเผชิญปัญหาชนบทและการพัฒนาชนบทต่อไป

กำหนดการสัมมนา

ภูมิทัศน์และการเมืองของการพัฒนาชนบทไทยร่วมสมัย

8 กรกฎาคม 2554

ห้องประชุมประกอบ หุตะสิงห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

08:45-09:00 น. ลงทะเบียน

09:00-09:05 น. ชี้แจงความเป็นมาและวัตถุประสงค์ของการจัดงาน

09:05-09:15 น. คณบดีคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กล่าวต้อนรับและเปิดงาน

09:15-10:45 น. ความรู้และการเมืองเรื่องการพัฒนาและชนบทไทย

ทางเลือก: ยุทธศาสตร์การต่อรองอำนาจทวนกระแส

ดร.กฤษฎา บุญชัย

นักวิชาการอิสระ อดีตเลขาธิการคณะกรรมการปฏิรูปประเทศ

การพัฒนาทางเลือกกระแสหลัก

ดร.อัฉรา รักษ์ยุติธรรม

คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ย้อนคิดว่าด้วยชีวิตทางการเมืองของชาวบ้าน:

การเมืองในชนบทที่มากกว่าการเลือกตั้งและการชุมนุมประท้วง

ดร.จักรกริช สังขมณี

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ให้ความเห็นโดย ผศ.ดร.นลินี ทวีสิน

คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ดำเนินรายการโดย ดร.เก่งกิจ กิติเรียงลาภ

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

10:45-11:00 น. พักรับประทานอาหารว่าง

11:00-12:30 น. ความจริงในม่านฝุ่น: มองชนบทไทยและการพัฒนาจากการศึกษาภาคสนาม

“เฮ็ดอยู่ แต่บ่พอกิน”:

การดิ้นรนของชาวนาอีสานในยุคโลกาภิวัตน์ด้านอาหารและการพัฒนา

เนตรดาว เกาฬิล

PhD Candidate in Social Sciences, RCSD

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ลูกทุ่งหรือลูกกรุง?: ความเป็นเมืองในชนบทไทย

ทับทิม ทับทิม

PhD Candidate in Social Sciences, RCSD

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ / University of Sydney

ปาฐุมนชน: เครื่องมือเสริมสร้างความเข้มแข็งหรือเพียงแค่เทคโนโลยีอำนาจขึ้นใหม่?

สุรินทร์ อ้นพรม

PhD Candidate in Geography, University of Sydney

ออแพก่าปง (ชาวบ้าน) ไมโรแมนตีด:

การเกษตรและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติแบบเข้มข้นในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้

ชลิตา ปันจวงค์

PhD Candidate in Anthropology, University of Hawaii

ให้ความเห็นโดย ดร.รัตนา โตสกุล

คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ดำเนินรายการโดย สืบสกุล กิจนุกุล

12:30-13:30 น. พักรับประทานอาหารกลางวัน

13:30-15:00 น. การอภิปรายโต๊ะกลม

เราอยู่กันอย่างไรในชนบทที่เปลี่ยนแปลง

สุรพล สงฆ์รักษ์

สหพันธ์เกษตรกรภาคใต้ (สกต.)

สัมพันธ์ จันทรแสง

กองทุนข้าวอินทรีย์สุรินทร์

มานะ ช่วยชู

โครงการดับบ้านดับเมือง

นันทา กันตริ

เกษตรกรจังหวัดสุพรรณบุรี

ดำเนินรายการโดย กิ่งกร นรินทรานุกร มุลนิธิชีววิถี

15:00-15:15 น. พักรับประทานอาหารว่าง

15:15-16:30 น. การอภิปรายโต๊ะกลม

ก้าวต่อไปของการศึกษาและการพัฒนาชนบทไทย

ศ.สุริชัย หวันแก้ว

ศูนย์ศึกษาสันติภาพและความขัดแย้ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ

มูลนิธิชีววิถี

ผศ.ดร.ประภาส ปิ่นตบแต่ง

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผศ.ดร.อภิชาติ สถิตนิรามัย

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ดำเนินรายการโดย ดร.อนุสรณ์ อนุโน

คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

16:30-16:35 น. กล่าวปิดงานโดย ดร.รัตนา โตสกุล

ทางเลือก: ยุทธศาสตร์การต่อรองอำนาจทวนกระแส

กฤษฎา บุญชัย

นักวิชาการและนักพัฒนาเอกชนอิสระ

กระแสทางเลือกการพัฒนาชนบทเกิดขึ้นจากการตั้งคำถามต่อแนวคิดการพัฒนาทันสมัยที่รัฐใช้ว่าเป็นตัวลดทอนอำนาจของประชาชน จึงทำให้เกิดการพัฒนาทางเลือกขึ้นมา โดยในช่วงแรกจำกัดวงเฉพาะในหมู่บ้าน ไม่สนใจโครงสร้างการเมือง เศรษฐกิจระดับมหภาค ขาดการเชื่อมโยงกับอำนาจที่กระทบต่อชุมชน จนเมื่อการพัฒนาของรัฐและการเคลื่อนไหวของกลุ่มทุนกระทบต่อฐานทรัพยากร และวิถีของท้องถิ่นมากขึ้น จึงเกิดการปรับมุมมองและการเคลื่อนไหวในเชิงนโยบายเพื่อปรับเปลี่ยนโครงสร้าง และเพิ่มอำนาจการจัดการเชิงเศรษฐกิจของชุมชนในระบบตลาดมากกว่าจะหันหลังให้กับตลาดอย่างสิ้นเชิง

ผลของการปรับตัว ทำให้ขบวนการทางเลือกเริ่มก้าวข้ามเส้นแบ่งที่สร้างไว้แต่เดิม เลือกสรรใช้สิ่งที่เคยจัดวางเป็นคู่ตรงข้ามกับทางเลือก เช่น ระบบตลาด เทคโนโลยีสมัยใหม่ กลไกรัฐ และอื่นๆ มาเพื่อเสริมอำนาจต่อรองให้กับชุมชน ยุทธศาสตร์ทางเลือกจึงมุ่งไปสู่การกำหนดตำแหน่งแห่งที่ของตนเองที่เหมาะสมกับรัฐและทุนและในภาวะสังคมสมัยใหม่ มากกว่าจะปิดกั้นตนเอง

หากแต่กระบวนการปรับตัวของขบวนการทางเลือกยังเผชิญ ในขบวนการยังมีระดับการปรับตัวที่แตกต่างกัน หลายส่วนไม่เท่าทันการเปลี่ยนแปลง ปัจจุบันเชิงเศรษฐกิจได้ส่งผลให้อำนาจต่อรองของขบวนการทางเลือกในพื้นที่อ่อนแอลง ในด้านการเมือง รัฐและทุนได้เลือกหยิบฉวยวาทกรรมของขบวนการทางเลือกไปเสริมอำนาจของตน ทำให้พื้นที่สาธารณะของขบวนการฯ หดแคบลง นอกจากนี้นโยบายการเมืองประชานิยมส่งเสริมให้การพัฒนาแบบรัฐจัดการให้แทนเป็นที่ยอมรับมากกว่าการสร้างอำนาจให้ท้องถิ่นจัดการตนเอง

การปรับตัวของขบวนการทางเลือกควรให้กระบวนยุทธศาสตร์ทางเลือกเพื่อการต่อรองอำนาจและสร้างความชอบธรรมทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองให้มากขึ้น ส่วนหนึ่งด้วยการสังเคราะห์ความรู้ว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงชนบทที่ทวีความซับซ้อน และพัฒนาข้อเสนอทางเลือกเชิงระบบที่รองรับความหลากหลายของสังคมให้มากยิ่งขึ้น

การพัฒนาทางเลือกกระแสหลัก

อัจฉรา รักยุติธรรม

ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

หากพิจารณานโยบายรัฐ งานศึกษาวิจัย ตลอดจนข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ตามสื่อสาธารณะในปัจจุบันจะสังเกตได้ว่ามีการกล่าวถึงชุดคำและแนวความคิดต่างๆ ที่เคยสถาปนาโดยกระบวนการ “การพัฒนาทางเลือก” (alternative development) อย่างแพร่หลาย เช่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน การพึ่งพาตนเอง การเกษตรยั่งยืน เศรษฐกิจพอเพียง วิถีชีวิตชนบท การจัดการโดยชุมชน ฯลฯ ชุดคำเหล่านี้เคยมีสถานะเป็นวาทกรรมด้าน (counter discourses) ที่ได้แย้งกับวาท-กรรมครอบงำและแนวความคิดต่างๆ ของการพัฒนากระแสหลักที่กำหนดและผูกขาดอำนาจการพัฒนาโดยรัฐ การแพร่หลายของชุดคำและแนวความคิดดังกล่าวข้างต้นอาจทำให้เข้าใจว่าในปัจจุบันการพัฒนาทางเลือกได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนากระแสหลักไปแล้ว โดยที่ชุดคำเหล่านั้นเป็นทั้งผลผลิตและกระบวนการร่วมผลิตซ้ำ “ความรู้” และ “ความจริง” (บางอย่าง) เกี่ยวกับ “การพัฒนา” และ “ชนบทไทย”

บทความฉบับนี้ทบทวนเงื่อนไขการย้ายตำแหน่งแห่งที่ของ “การพัฒนาทางเลือก” ซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นบทวิพากษ์ต่อ “การพัฒนากระแสหลัก” มาสู่การถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนากระแสหลักโดยเสนอว่าการผนวกดังกล่าวส่วนหนึ่งเป็นผลจากการปรับบทบาทและความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการผลักดันแนวความคิดว่าด้วยการพัฒนาทางเลือกตลอดหลายสิบปีที่ผ่านมา การผนวกรวมการพัฒนาทางเลือกให้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนากระแสหลักอาจดูเป็นเรื่องน่ายินดีของกลุ่มองค์กรที่ผลักดันแนวความคิดว่าด้วยการพัฒนาทางเลือกมาโดยตลอด แต่บทความตั้งข้อสังเกตว่าการประสานกันของแนวคิดและความร่วมมือระหว่างรัฐกับตัวแทนการพัฒนาทางเลือกอาจเป็นเพียงเทคนิควิธีการของอำนาจแบบหนึ่งที่ผลิตซ้ำอุดมการณ์จารีตบางอย่างซึ่งไม่ได้สะท้อนว่าการพัฒนาทางเลือกได้บรรลุเป้าหมายในการปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจของกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ อันจะนำไปสู่การลดความเหลื่อมล้ำและความไม่เป็นธรรมทางสังคม นอกจากนี้บทความยังชวนให้ขบคิดต่อไปว่าหาก การพัฒนาทางเลือกได้เป็นผนวกรวมเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนากระแสหลักไปแล้วจริงๆ สถานะของ “การพัฒนาทางเลือก” และบทบาทของกลุ่มองค์กรที่ผลักดันแนวความคิดดังกล่าวจะยังคงมีความสำคัญต่อสังคมไทยอยู่หรือไม่ อย่างไร

ย้อนคิดว่าด้วยชีวิตทางการเมืองของชาวบ้าน: การเมืองในชนบทที่มากกว่าการเลือกตั้งและการชุมนุมประท้วง

จักรกริช สังขมณี

ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มายาคติหนึ่งที่เป็นอุปสรรคสำคัญในการทำความเข้าใจภาวะเปลี่ยนผ่านการเมืองไทยในช่วงหลายปีที่ผ่านมา ก็คือมายาคติว่าด้วยการซื้อสิทธิ์ขายเสียงของคนชนบทในฐานะที่เป็นโรคภัยทำลายการพัฒนาประชาธิปไตยของประเทศไทย บ่อยครั้ง เราจะเห็นวาทกรรมที่มักจะทำให้ภาพการซื้อขายเสียงในลักษณะที่ตื่นเงิน และอ้างเอาความยากจน คับแค้น การงอมืองอเท้า การไม่รู้เท่าทันนักการเมืองและระบบอำนาจ และการรื้อรับการอุปถัมภ์ช่วยเหลือจาก ภายนอกของผู้คนในชนบทเป็นพื้นฐานในการอธิบายว่าทำไมการซื้อขายเสียงจึงเป็นไปอย่างง่ายดายและกว้างขวาง วาทกรรมดังกล่าวนี้ได้แทรกซึมอยู่ในสื่อและความเข้าใจสาธารณะต่อปรากฏการณ์ทางการเมือง โดยเฉพาะการอธิบายการ เข้ามามีส่วนทางการเมืองของชาวบ้านชนบทไทยในช่วงหลายปีที่ผ่านมา จนอาจกล่าวได้ว่าวาทกรรมดังกล่าวได้กลาย มาเป็นเสมือนนิทานประโลมใจของชนชั้นกลางไทยว่าด้วย “ความโง่ จน เจ็บ” ของผู้เลือกตั้งชนบท ในทางกลับกัน นิทานประโลมใจดังกล่าวนั้นก็ได้ออกให้ความพึงพอใจต่อมโนทัศน์ของตนเองของชนชั้นกลางไทย ที่เข้าใจว่าภูมิภาวะทาง ประชาธิปไตยที่ตนมีนั้นมากกว่าหรืออยู่เหนือกว่าภูมิภาวะของผู้คนในชนบท ชั่วร้าย มายาคติที่เกิดจากวาทกรรมการ ซื้อเสียงในชนบทนี้เองยังได้นำไปสู่การลดทอนคุณค่าของคะแนนเสียงเลือกตั้งจากชนบท ตลอดจนการมองว่าคนชนบท นั้นนอกจากจะไร้ศีลธรรมจรรยาในทางประชาธิปไตยแล้ว ก็ยังสามารถถูกชักจูงให้เป็นฐานเสียงทางการเมืองและให้ เข้าร่วมขบวนการทางการเมืองต่างๆ อย่างง่ายดาย บทความชิ้นนี้เสนอว่า การยึดเอาแต่เพียงวาทกรรมการซื้อขาย เสียงแบบดั่งนี้—“เงินไม่มา กาไม่เป็น”—และวาทกรรมว่าด้วยการไม่รู้เท่าทันเกมการเมืองของคนชนบทที่พบเห็นได้ทั่วไป มาอธิบายชีวิตทางการเมืองของชาวบ้านนั้น เป็นการลดทอนความเข้าใจในการศึกษาการเมืองที่อิงอยู่กับชุมชนท้องถิ่น และเป็นอุปสรรคต่อการทำความเข้าใจสังคมการเมืองเชิงวัฒนธรรมอย่างรอบด้าน ยิ่งไปกว่านั้น มายาคติเหล่านี้เป็น เสมือนม่านบังตาที่ทำให้เรามองไม่เห็นว่ แท้จริงแล้วอะไรคือเจตจำนงและความมุ่งมาดปรารถนาของประชาชนจาก ชนบท และเจตจำนงเหล่านั้นถูกแสดงออกผ่านทางการเมืองที่เขากำลังต้องการได้อย่างไร

การศึกษาการแสดงออกทางการเมืองของผู้คนในชนบทไทยที่ผ่านมานั้นแบ่งออกเป็น 2 ช่วงด้วยกัน ช่วงหนึ่ง เป็นการมองจากกรอบการเมืองในระบบผู้แทนเป็นหลัก ในขณะที่อีกช่วงหนึ่งก็มุ่งเน้นการอธิบายผ่านกรอบการเมืองภาค ประชาชน สำหรับในกลุ่มที่มองผ่านกรอบการเมืองผู้แทนนั้นมีคำอธิบายการเมืองในชนบทในลักษณะที่แตกต่างกันออกไปใน 2 แนวทางหลักด้วยกัน ในด้านหนึ่ง มีข้อเสนอจำนวนไม่น้อยที่เน้นย้ำถึงความล้าหลังและความเป็นปัญหาของ ภาคชนบทต่อการพัฒนากระบวนการประชาธิปไตยไทย โดยเฉพาะการตั้งคำถามต่อภาวะของชนบทในการไปใช้ สิทธิเลือกตั้ง และการมองว่าคะแนนเสียงของคนชนบทนั้นไร้ความชอบธรรม ในอีกแง่หนึ่งก็มีความพยายามในการเสนอ ภาพชนบทในลักษณะใหม่—ซึ่งเราอาจเรียกงานวิชาการพวกนี้ได้ว่าเป็นสำนัก “ชนบทเปลี่ยนไปแล้ว”—ที่พยายามชี้ให้เห็นว่ากระบวนการเลือกตั้งและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของคนชนบทนั้นมีลักษณะที่ซับซ้อนเกินกว่าที่จะพิจารณา จากมุมมองของชนชั้นกลางที่มุ่งประณามชนบทในเรื่องซื้อสิทธิ์ขายเสียงแต่เพียงอย่างเดียว ในการศึกษาทำความเข้าใจ ปรากฏการณ์ทางการเมืองของคนในชนบทนั้น งานการศึกษาในระยะหลังซึ่งว่ามันมีความจำเป็นที่จะต้องอาศัยฐานความ รู้ทางวัฒนธรรม การทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ วิถีชีวิตการทำมาหากิน และการบริโภคนิยมที่เกิดขึ้นใน สังคมชนบท เพื่อที่จะสามารถเข้าใจได้ว่าการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ส่งผลต่อการสร้างอัตลักษณ์ทางการเมืองและการ มองตนเองของผู้คนในชนบทที่สัมพันธ์โดยกว้างกับผู้คนกลุ่มอื่นๆ ในสังคมอย่างไร พูดอย่างง่ายก็คือว่า ข้อถกเถียง สำคัญในการศึกษาที่มองจากกรอบการเมืองในระบบผู้แทนก็คือว่าคนในชนบทนั้นสามารถเป็นสมาชิกของระบอบ ประชาธิปไตยที่ดีได้หรือไม่ หรือมีปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองใดที่เป็นอุปสรรคหรือเป็นเงื่อนไขที่สำคัญใน การนำพาชนบทไทยไปสู่วิถีประชาธิปไตยแบบผู้แทนที่ควรจะเป็น ในแง่นี้ชนบทจึงเป็นส่วนหนึ่งที่แนบสนิทไปกับรัฐและ

ทุนนิยม สังคมชนบทพัฒนาควบคู่ไปกับการพัฒนาทางเศรษฐกิจและการเมืองของรัฐและนโยบายของรัฐ เรามักไม่ค่อยเห็นวาทกรรมว่าด้วยคนชนบทเลือกที่จะ “โหวตโน” ไม่เอารัฐเท่าไรนัก ข้อถกเถียงในกลุ่มนี้จึงจำกัดอยู่ที่การเลือกผู้แทนของคนชนบท แต่จะเลือกอย่างไร และชอบธรรมหรือไม่นั้น ก็เป็นสิ่งที่ยังถกเถียงกันต่อไป แต่สำหรับอีกกลุ่มที่มองผ่านกรอบการเมืองภาคประชาชนนั้น เราพบว่าการนำเสนอภาพการเคลื่อนไหวทางการเมืองของคนชนบท บ่อยครั้งเป็นลักษณะที่ทำงานกับอำนาจรัฐและการเมืองแบบผู้แทนที่ไร้ประสิทธิภาพ งานในกลุ่มนี้มองว่าสังคมชนบทเป็นสังคมที่ยึดโยงกับทรัพยากรนิเวศและระบบสังคมที่มีจารีต มากกว่าที่จะพึ่งพิงระบบอุปถัมภ์นักการเมืองและกลุ่มอิทธิพลทางเศรษฐกิจในท้องถิ่น ชนบทเป็นสังคมหมู่บ้านที่มีความสมานฉันท์มั่นคงจากภายใน การรุกรานของรัฐ นักการเมืองผู้ฉ้อฉล และทุนนิยมที่สามานย์เป็นตัวการทำลายการผลิตแบบยังชีพและเสถียรภาพของชุมชน ดังนั้นการแสดงออกทางการเมืองของคนชนบทก็มุ่งเพื่อรักษาสิทธิชุมชนจากการแทรกแซงจากภายนอกนั่นเอง

บทความนี้เสนอว่าการจำกัดการพิจารณาการเมืองในชนบทอยู่แต่เพียงการเมืองแบบตัวแทนและการเมืองภาคประชาชนนั้นไม่เพียงพอในการสะท้อนภาพชีวิตทางการเมืองของชาวบ้านชนบทในทุกวันนี้อีกต่อไป นอกเหนือจากการมองการแสดงออกทางการเมืองผ่านวาระทางการเมืองที่สำคัญ เช่น การเลือกตั้ง และการจัดตั้งขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองแล้ว เราจำเป็นต้องมองการเมืองในอีกรูปแบบหนึ่งที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นที่ชีวิตของคนชนบทดำเนินอยู่ในทุกวันพร่ำอมฤต กันไปด้วย การปฏิบัติการทางการเมืองในชีวิตประจำวันของคนชนบทที่วุ่นวายนี้แม้ว่าจะไม่ได้รับความสนใจจากนักรัฐศาสตร์นัก แต่ก็ยังเป็นประโยชน์ต่อความเข้าใจว่าคนชนบทอย่างน้อยสองประการด้วยกัน ประการแรกก็คือว่า คนในชนบทนั้นไม่ได้มีลักษณะที่ง่ายต่อการยอมรับหรือยอมจำนนต่อการถูกเอารัดเอาเปรียบ การครอบงำ หรือความขาดแคลนที่ดินเองต้องเผชิญอยู่ หากแต่พยายามอยู่เสมอในการที่จะสร้างทางเลือกและการจัดการความสัมพันธ์ใหม่ๆ ในการนิยามว่าใครควรจะได้อะไร เมื่อไหร่ และอย่างไร หรือทรัพยากรนั้นควรจะถูกผลิต จัดสรร และใช้ไปอย่างไร อีกประการหนึ่งที่เราน่าจะได้ประโยชน์จากการศึกษาการปฏิบัติการทางการเมืองในชีวิตประจำวันของคนชนบท ก็คือเรื่องของการทำงานทำความเข้าใจ “ความมั่งคั่งปรารถนา” และสิ่งที่ผู้เขียนเรียกว่า “เศรษฐกิจการเมืองเชิงศีลธรรมของความพึงมีพึงได้” ของผู้คนในชนบท งานการศึกษาชิ้นนี้ใช้ “ชุมชนปรารถนา” หมู่บ้านแห่งหนึ่งในภาคอีสานของไทย เป็นตัวอย่างของการสะท้อนให้เห็นว่าชาวบ้านในชนบทมีทัศนะของการดำรงชีพผ่านทางเศรษฐกิจการเมืองที่ข้ามพ้นประเด็น “การยังชีพ” ไปสู่การตระหนักและให้ความสำคัญกับ “ความพึงมีพึงได้” แล้ว เจตจำนงของความพึงมีพึงได้ของชนบทนี้เองได้ถูกแสดงออกผ่านทางการเมืองในชีวิตประจำวัน ที่เชื่อมเอาการเมืองบนฐานทางวัฒนธรรมท้องถิ่นเข้ากับอำนาจรัฐและอำนาจแบบดั้งเดิม นักการเมืองในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ, ตลอดจนทุนและโอกาสทางเศรษฐกิจใหม่ๆ ในการทำให้ความมั่งคั่งปรารถนาจากชนบทได้รับการสนับสนุนอย่างเป็นธรรมเช่นสังคมเสรีประชาธิปไตยทั่วไป

“เฮ็ดอยู่ แต่บ่พอกิน”

คำถามว่าด้วยการพึ่งตนเองของชาวนาระบบเกษตรอินทรีย์ ในยุคโลกาภิวัตน์และการพัฒนา¹

เนตรดาว เกาถวิล

นักศึกษาปริญญาเอก ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

บทความนี้ตั้งคำถามกับแนวคิดการพึ่งตนเองในการส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ (organic agriculture) ในฐานะเครื่องมือในการพัฒนาทางเลือกเพื่อหลีกเลี่ยงหนีจากการเกษตรสมัยใหม่และปัญหาความยากจนของเกษตรกรรายย่อย โดยมองผ่านคำถามสำคัญ 3 ประการ ดังนี้ (i) เกษตรอินทรีย์เป็นหนทางสู่การพึ่งตนเองของชาวนาจริงหรือไม่ (ii) เกษตรอินทรีย์เป็นทางเลือกของชาวนาที่หลีกเลี่ยงหนีจากความสัมพันธ์กับรัฐและตลาดจริงหรือไม่ (iii) เกษตรอินทรีย์เป็นแนวทางแก้ปัญหาความยากจนให้แก่ชาวนารายย่อย เป็นแนวทางการแก้ปัญหาแบบบูรณาการจริงหรือไม่

ผู้เขียนโต้แย้งว่าเกษตรอินทรีย์ไม่ใช่ระบบการผลิตเพื่อยังชีพที่หันหลังให้กับระบบตลาดและต่อต้านระบบทุนนิยมดังที่เชื่อกัน ทว่าเกษตรอินทรีย์เป็นการผลิตในระบบทุนนิยมภายใต้การกำกับของรัฐและทุน ในด้านหนึ่งการเติบโตของเกษตรอินทรีย์เชื่อมโยงกับนโยบายรัฐที่หันมาส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ ในอีกด้านหนึ่งการขยายตัวของเกษตรอินทรีย์ในประเทศไทยโยงใยกับระบบตลาด ทั้งตลาดทางเลือกและตลาดสินค้าเกษตรอินทรีย์สากลที่กำลังขยายตัวอย่างมาก ชุมชนชาวนาอีสานแม้อยู่ห่างไกลถึงชายแดนรัฐชาติ แต่กลับกลายเป็นศูนย์กลางของการผลิตอาหารที่มีความสำคัญในสายพานการผลิตอาหารอินทรีย์ของโลก ชาวนาอีสานปรับระบบการผลิตสู่ระบบเกษตรอินทรีย์เพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดต่างประเทศ ควบคู่ไปกับการปลูกข้าวเพื่อบริโภคและการปลูกข้าวเพื่อขายในตลาดท้องถิ่น ชุมชนชนบทอีสานจึงมีสภาพเป็นชุมชนเปิดที่เชื่อมโยงกับตลาดสินค้าทางเลือกในระดับโลก ดังนั้นจึงมีข้อโต้แย้งว่าเกษตรอินทรีย์เป็นนวัตกรรมในระบบทุนนิยม ความสัมพันธ์ระหว่างทุนและเกษตรกรในระบบเกษตรอินทรีย์จึงควรพิจารณาว่าเป็นความสัมพันธ์ในระบบทุนนิยม ไม่ใช่ความสัมพันธ์ในระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง นอกจากนั้นยังมีข้อโต้แย้งว่าพัฒนาการของเกษตรอินทรีย์ในประเทศไทยได้รับอิทธิพลจากระบบตลาดโลก มากกว่าได้รับอิทธิพลจากแรงขับภายในชุมชนหรือท้องถิ่นอย่างเห็นได้ชัด

ทั้งๆ ที่เกษตรอินทรีย์เป็นการผลิตในระบบทุนนิยม ซึ่งอยู่ภายใต้การกำกับของรัฐและทุน เกษตรอินทรีย์กลับถูกสร้างภาพให้เป็นแนวคิดเชิงอุดมคติ เป็นเกษตรกรรมที่มุ่งสู่การพึ่งตนเองของเกษตรกรและสร้างระบบเศรษฐกิจพอเพียง และเป็นทางเลือกในการพัฒนาของคนทุกกลุ่ม ทุกเงื่อนไขและทุกสภาพพื้นที่อย่างเท่าเทียมกัน ทว่าข้อเท็จจริงที่มักจะไม่มีการกล่าวถึง คือการส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ซึ่งเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขที่สังคมชนบทมีความแตกต่างเหลื่อมล้ำ ชาวนาแต่ละกลุ่มมีความสามารถในการเข้าถึงที่ดิน ทุน และแรงงานไม่เท่ากัน ทำให้ชาวนาแต่ละกลุ่มปรับตัวเข้าสู่ระบบการผลิตแบบทุนได้ไม่เท่ากัน ดังนั้นผลลัพธ์ที่ได้จากการทำเกษตรอินทรีย์จึงต่างกัน ชาวนาที่มีความพร้อมมากกว่าอาจประสบความสำเร็จจากการทำเกษตรอินทรีย์ แต่ชาวนาที่ขาดความพร้อม เช่น เกษตรกรที่มีฐานะยากจน ก็ถูกเบียดขับออกไปจากระบบการผลิตแบบทุน

ยิ่งไปกว่านั้น ข้อค้นพบว่าครัวเรือนเกษตรกรในภาคอีสานปัจจุบันจำเป็นต้องดิ้นรนหารายได้จากอาชีพที่หลากหลายทั้งในภาคเกษตรกรรมและนอกภาคเกษตรกรรม โดยครัวเรือนเกษตรกรมีรายได้หลักจากการทำงานรับจ้าง ในสัดส่วนที่สูงกว่ารายได้จากภาคเกษตรรวมกัน ทำให้ผู้เขียนโต้แย้งว่าเกษตรอินทรีย์ไม่ใช่ทางเลือกสู่การพึ่งตนเองของชาวนา แต่เกษตรอินทรีย์เป็นเพียงองค์ประกอบหนึ่งของแหล่งรายได้ของครัวเรือนชาวนา ดังนั้นการเรียกร้องให้ครัวเรือนชาวนาหันไปทำเกษตรอินทรีย์เพียงอย่างเดียวเพื่อความอยู่รอดจึงเป็นข้อเรียกร้องที่ไม่สอดคล้องกับข้อเท็จจริง ผู้

¹ ผู้เขียนขอขอบคุณชาวนาทุกคนที่ให้ข้อมูลและความรู้ที่เป็นประโยชน์ในการวิจัย ขอขอบคุณ อาจารย์อัษฎริยา เนตรเชย ที่ช่วยประมวลผลข้อมูลเชิงปริมาณ อาจารย์ธรร บิตติล อาจารย์ยวสนา ละอองปลิว และอาจารย์พฤกษ์ เกาถวิล ที่ช่วยกรุณาอ่านร่างบทความและให้ความเห็นอันเป็นประโยชน์ต่อการปรับปรุงบทความขึ้นนี้ อย่างไรก็ตาม หากมีความผิดพลาดใดๆ ในบทความชิ้นนี้ ถือเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนแต่เพียงผู้เดียว

เขียนมีข้อเรียกร้องว่า การวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงของชนบทต้องเริ่มต้นจากการทำความเข้าใจสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ตามความจริง มากกว่าการตอกย้ำความเชื่อหรืออคติที่มีอยู่ก่อน เช่น การมองว่าความล้มเหลวในการทำเกษตรอินทรีย์เกิดจากความบกพร่องหรือค่านิยมที่ผิดของชาวนา เป็นเพราะความโลภของชาวนา หรือการตกเป็นเหยื่อของบริโภคนิยมและวัตถุนิยม ซึ่งเท่ากับเป็นการลดทอนความซับซ้อนของปัญหาเชิงโครงสร้างที่สร้างความแตกต่างเหลื่อมล้ำและดำรงรักษาไว้ซึ่งสถานภาพที่เสียเปรียบของชาวนา และในอีกแง่หนึ่งยังเป็นการบิดเบือนปัญหาเชิงโครงสร้างให้กลายเป็นเรื่องความบกพร่องของปัจเจกแทน

นอกจากนั้นการวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงของชนบทอีสานต้องไปให้พ้นจากกับดักของวิธีคิดแบบขั้วตรงข้าม (binary opposition) ซึ่งมักจะสร้างภาพความจริงแบบตายตัว (stereotype) เช่น สร้างภาพเกษตรเคมีเป็นระบบเกษตรกรรมที่เลวร้ายที่ต้องกำจัดให้สิ้นไป ส่วนเกษตรอินทรีย์เป็นเกษตรกรรมเชิงอุดมคติที่ต้องนำไปใช้กับคนทุกกลุ่ม ทั้งที่เกษตรกรรายย่อยไม่มีเงื่อนไขที่พร้อมจะผลิตในระบบเกษตรอินทรีย์ การสร้างภาพความจริงเชิงอุดมคติแบบตายตัวดังกล่าวนอกจากไม่ช่วยให้เข้าใจปัญหาว่าอุปสรรคในการทำเกษตรกรรมยั่งยืนในปัจจุบันคืออะไรแล้ว ยังเป็น การปิดกั้นโอกาสในการเสนอแนะนโยบายที่จะช่วยแก้ไขปัญหได้ตรงจุดมากกว่า เช่น การเพิ่มโอกาสเข้าถึงที่ดิน ทุนและเทคโนโลยีที่เหมาะสมให้แก่ชาวนารายย่อย การรวมกลุ่มเกษตรกรเพื่อสร้างอำนาจต่อรองในระบบตลาด การส่งเสริมศักยภาพกลุ่มเกษตรกรให้สามารถเข้าถึงปัจจัยการผลิตและจัดการการผลิตได้ด้วยตนเอง การเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารด้านการตลาดสินค้าเกษตรที่หลากหลายให้แก่เกษตรกร การสร้างโอกาสในการมีทางเลือกในการประกอบอาชีพที่หลากหลาย การสร้างระบบสวัสดิการที่มั่นคงให้แก่เกษตรกรรายย่อยและระบบสวัสดิการที่เหมาะสมสำหรับแรงงานจากชนบทที่อพยพไปทำงานในเมือง เป็นต้น ที่สำคัญการสร้างภาพความจริงแบบตายตัวดังกล่าว ยังทำให้มองไม่เห็นด้านที่เป็นศักยภาพของครัวเรือนชาวนา ที่ครัวเรือนชาวนาพยายามสร้างความหลากหลายในการดำรงชีวิต โดยไม่พึ่งพิงเกษตรกรรมระบบเดียว แต่หันไปทำเกษตรกรรมหลายระบบควบคู่กับการหารายได้จากงานรับจ้างที่มีมูลค่าสูง ซึ่งถือเป็นกลยุทธ์ในการปรับตัวที่ช่วยสร้างความมั่นคงในการดำรงชีพของชาวนา ภายใต้เงื่อนไขทางเศรษฐกิจสังคมและนิเวศที่เปลี่ยนแปลงไปในยุคโลกาภิวัตน์

ลูกทุ่งหรือลูกกรุง?: ความเป็นเมืองในชนบทไทย

ทับทิม ทับทิม

PhD Candidate in Social Sciences, RCSD,
มหาวิทยาลัยเซี่ยงไฮ้ / University of Sydney

ลูกกรุงหรือความเป็นเมือง แทรกอยู่ในความเป็นลูกทุ่งหรือความเป็นชนบทไทยมาอย่างยาวนาน ในรูปของความคิด ค่านิยม ความคาดหวังที่เมืองมีต่อชนบท ที่ชนชั้นกลางมีต่อชาวบ้าน เห็นว่าชนบทควรเป็นเช่นนั้น เช่นนี้ อยากให้มีการพัฒนาแบบทางเลือก อยากให้ชาวบ้านอยู่แบบพอเพียง ด้วยวิถีชุมชนแบบดั้งเดิม ความเข้าใจชนบทจากภาพที่สร้างขึ้นเช่นนี้ทำให้ชนบทเป็นภาพที่หยุดนิ่งและไม่เป็นจริง

ปาฐมชน: เครื่องมือเสริมสร้างความเข้มแข็งหรือเพียงแค่เทคโนโลยีอำนาจขึ้นใหม่?

สุรินทร์ อัมพร

PhD Candidate in Geography, University of Sydney

การสูญเสียพื้นที่ป่าไม้ในประเทศไทยอย่างต่อเนื่องทำให้เกิดการตั้งคำถามและวิพากษ์มโนทัศน์การจัดสรรทรัพยากรที่ผูกขาดโดยรัฐว่าเป็นแนวทางที่ไม่ควรจะนำไปสู่การจัดสรรทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืนและเป็นธรรม ข้อเสนอตั้งกล่าวนำไปสู่การนำเสนอแนวทางการจัดสรรทรัพยากร “ทางเลือก” ที่เน้นมิติทางด้านสิทธิชุมชน และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดสรรทรัพยากรป่าไม้ ทั้งนี้ ผู้ที่สนับสนุนแนวคิด “ทางเลือก” เชื่อว่า มโนทัศน์การจัดการทรัพยากรแบบรวมศูนย์อำนาจนอกจากจะไร้ประสิทธิภาพในการคุ้มครองและรักษาทรัพยากรป่าไม้แล้ว ยังก่อให้เกิดปัญหาความไม่เป็นธรรมในการจัดสรรทรัพยากร โดยผู้ที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายการรวมศูนย์อำนาจมากที่สุดก็คือชาวบ้าน หรือ “ชุมชนท้องถิ่น” ผู้ที่อยู่ใกล้ชิดกับฐานทรัพยากร ดังนั้น ทางรอดสุดท้ายที่จะสามารถคุ้มครอง ปันฟูทรัพยากรป่าไม้ อีกทั้ง ยังช่วยในการฟื้นฟูวิถีชีวิตการพึ่งพาป่าของชาวบ้านนั้นรัฐต้องมอบอำนาจในการจัดการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ให้กับชุมชนท้องถิ่นในรูปแบบป่าชุมชน

หากกล่าวแบบหยาบๆ หลักการพื้นฐานของมโนทัศน์ป่าชุมชน มองว่า ชาวบ้าน หรือชุมชนท้องถิ่นที่มีวิถีชีวิตพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้โดยตรงน่าจะมีองค์ความรู้ในการจัดการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่นั้นๆ ชุมชนเหล่านี้มีอุดมการณ์ และความสนใจในการจัดการทรัพยากร ทั้งนี้เพราะทรัพยากรถือเป็นฐานสำหรับการอยู่รอดของพวกเขา ดังนั้น เป้าหมายทางการเมืองของผู้ที่สนับสนุนมโนทัศน์ป่าชุมชน ก็คือ การเรียกร้องให้รัฐมอบอำนาจให้ ชุมชนท้องถิ่นเป็นผู้ควบคุมและตัดสินใจเกี่ยวกับการจัดสรรใช้ประโยชน์ทรัพยากรในท้องถิ่น เพื่อให้ชุมชนเหล่านี้สามารถกำหนดรูปแบบการดำเนินชีวิตของตนเอง กล่าวโดยสรุป แนวทางป่าชุมชนถูกมองว่าเป็นเครื่องมือที่ทรงพลังในการหนุนเสริมความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่น และเป็นแนวทางที่ส่งเสริมให้ชาวบ้านเกิดกระบวนการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างยั่งยืน

บทความชิ้นนี้ต้องการที่จะตั้งคำถาม และท้าทายแนวคิดป่าชุมชน โดยต้องการชี้ให้เห็นว่า “นัยกรรมป่าชุมชน” มีขีดจำกัด ดังนั้น ความพยายามแปลงนัยกรรมดังกล่าวไปสู่ภาคปฏิบัติจึงก่อให้เกิดเงื่อนไขต่อการเข้าถึงทรัพยากรที่จำเป็นต่อการดำรงชีพของชาวบ้านโดยเฉพาะคนยากจนที่ยังมีความจำเป็นต้องพึ่งพิงทรัพยากรจากป่า ป่าชุมชนกลายมาเป็นสิ่งที่บทความนี้เรียกว่า “เครื่องมือทางอำนาจรูปแบบใหม่” ในการควบคุมและจัดการป่าซึ่งแตกต่างจากแนวทางการควบคุมและจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่มีกรมป่าไม้เป็นผู้ดำเนินการหลักและมีการตรากฎหมายป่าไม้สำหรับเป็นเครื่องมือและสร้างความชอบธรรม ในทางตรงกันข้าม แนวทางป่าชุมชนได้สถาปนาชุมชนท้องถิ่นให้เป็น “องค์กรชุมชน” พร้อมทั้งมีการกำหนดกฎระเบียบของท้องถิ่นหรือชุมชนเพื่อทำหน้าที่ควบคุมและจัดสรรใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น มีการจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนเพื่อทำหน้าที่ซึ่งไม่ต่างไปจากบทบาทที่กรมป่าไม้ดำเนินการอยู่ นั่นคือ การสอดส่องดูแลการใช้ประโยชน์จากป่าของสมาชิกในชุมชน ผลที่เกิดขึ้นก็คือ การใช้ทรัพยากรของชาวบ้านโดยเฉพาะคนยากจนถูก “จับตา” และสอดส่องดูแลมากยิ่งขึ้นจากเพื่อนบ้านและญาติพี่น้องของตนเองในนามของคณะกรรมการป่าชุมชน

เนื้อหาในบทความชิ้นนี้สังเคราะห์ขึ้นจากกรณีศึกษาป่าชุมชนห้วยแก้ว ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ฮ่องสอน จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษาสำหรับการเขียนวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกของผู้เขียนที่มหาวิทยาลัยซิดนีย์ ประเทศออสเตรเลีย โดยผู้เขียนได้เข้าไปพูดคุย สัมภาษณ์ชาวบ้าน และสังเกตการณ์ในหมู่บ้านระหว่างเดือนพฤศจิกายน 2552 ถึงเดือนพฤษภาคม 2553 อย่างไรก็ตาม แม้บทความนี้จะถูกสังเคราะห์ขึ้นจากพื้นที่เล็กๆ พื้นที่เดียว แต่แนวทางการวิพากษ์และผลการศึกษาจากกรณีศึกษานี้ น่าจะเป็นจุดเริ่มต้นของการทบทวน และถกเถียงอย่างจริงจังตรงไปตรงมาในประเด็นเกี่ยวกับคนกับป่า และสิทธิของชาวบ้านในเขตป่าที่จะสามารถเข้าถึงทรัพยากรการพัฒนาอย่างเสมอภาค

**ออแมก่าปง (ชาวบ้าน) ไม่โรแมนติค:
การเกษตรและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติแบบเข้มข้น
ในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้**

ชลิตา บัณฑวงศ์

Thai Social Movement Watch (TSMW)
East-West Center Degree Fellow 2009-2012
PhD Candidate, Ecological Anthropology Program (EAP),
Department of Anthropology, University of Hawai'i at Manoa

ในบทความชิ้นนี้ ฉันตั้งข้อสังเกตว่าความสมบูรณ์ของระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติที่ยังคงหลงเหลืออยู่ของพื้นที่แห่งหนึ่งในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้และการที่ผู้คนที่นี่ยังดำรงชีวิตอยู่ในภาคเกษตรหรือบนฐานทรัพยากรเป็นหลักนั้น ไม่ได้เป็นสิ่งเดียวกับการทำเกษตรและการจัดการทรัพยากรที่เอื้ออาทรต่อธรรมชาติ และไม่ได้เป็นสิ่งเดียวกับการพึ่งตนเองได้และการมีชีวิตที่พอเพียง เช่นดังที่ปรากฏในภาพโรแมนติกว่าด้วยวิถีชีวิตผู้คนและชุมชนมลายูมุสลิมที่ถูกสร้างและผลิตซ้ำมาอย่างต่อเนื่องโดยกลุ่ม/องค์กรภาคสังคมซึ่งต่อมาภายหลังได้กลายสภาพเป็น ‘ประชาสังคม’

ในขณะที่ภาคประชาสังคมมักระบุว่า การขยายตัวของตลาดและระบบทุนนิยม นโยบายรัฐที่ส่งเสริมการจำเลยเติบโตทางเศรษฐกิจ ตลอดจนการขาด “จิตสำนึก” ความโลภ และบริโภคนิยมของตัวชาวบ้านเอง เป็นปัจจัยสำคัญที่นำมาสู่การทำเกษตรและการใช้ทรัพยากรที่ทำลายธรรมชาติ และการขาดศักยภาพในการพึ่งตนเองของชาวบ้าน ฉันพยายามจะชี้ว่า ชีวิตที่ดูไม่โรแมนติกไม่น่าพิศมัยของผู้คนในพื้นที่ที่ศึกษาของฉัน แท้จริงแล้วเป็นส่วนหนึ่งของการพยายามปรับตัวให้อยู่รอดได้ท่ามกลางบริบทและเงื่อนไขที่สลับซับซ้อนของพื้นที่ โดยเฉพาะโครงสร้างและความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐไทยกับชาวมลายูมุสลิมซึ่งเป็นคนท้องถิ่น อันเกี่ยวข้องกับประเด็นเรื่องความมั่นคง ความขัดแย้งทางศาสนาและชาติพันธุ์ และความรุนแรงที่เกิดขึ้นมาอย่างยาวนานที่นี่

ฉันเสนอว่าตรรกะที่การพยายามปรับตัวของผู้คนในรูปแบบนี้และประเด็นว่าด้วยโครงสร้างและความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่รัฐไทยมีต่อชาวมลายูมุสลิมยังไม่ถูกให้ความสำคัญ การดำเนินงานของภาคประชาสังคมก็จะมีวันเป็นส่วนหนึ่งในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งและความรุนแรงในเขตชายแดนภาคใต้ได้ดังที่กล่าวอ้าง แต่จะเป็นเพียงการทำงานเพื่อการดำรงอยู่และการเติบโตของหน่วยงาน/องค์กรในภาคประชาสังคมเองเป็นหลัก